

VOKAL KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Mansurbekova Feruza Gayratovna

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti, Vokal kafedrası dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7256573>

Annotatsiya. Maqolada vokal qobiliyatlarini rivojlantirishning zamonaviy pedagogik usullari haqida umumiy ma'lumot berilgan. Shuningdek, vokal va texnik ko'nikmalarni rivojlantirishning bir necha xil usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Vokal, estetik tarbiya, ovoz imkoniyatlari, ijodkorlik, ovoz sozlash mashqlari, diapason

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ВОКАЛЬНЫХ НАВЫКОВ

Аннотация. В статье дана общая информация о современных педагогических методах развития вокального мастерства. Также будут рассмотрены несколько различных способов развития вокальных и технических навыков.

Ключевые слова: вокал, эстетическое воспитание, возможности голоса, творчество, упражнения по настройке голоса, диапазон.

MODERN METHODS OF DEVELOPING VOCAL SKILLS

Abstract. The article provides general information about modern pedagogical methods of developing vocal skills. Also, several different ways of developing vocal and technical skills will be considered.

Keywords: Vocal, aesthetic education, voice possibilities, creativity, voice tuning exercises, diapason

KIRISH

Asosan o'qituvchilar o'z bo'lajak talabasini kirish imtihonlari jarayonida ilk bora ijro imkoniyatlarini tinglash ehtimoliga sazovvor bo'ladilar.

OTMga qabul masalasi doimo talabaning ijro imkoniyatlari ya'ni, ovozning go'zalligi, kuchi, diapazoni, tekisligi, musiqiyligi va musiqiy tayyorgarlik darajasi, hissiylik, umumiy ijro madaniyati, uslub hissi, tashqi sifatlar va sahna mahorati kabi xususiyatlar majmuasiga bogliqdir.

Biroq, ko'pincha, talabgorning imkoniyatlari majmuida ko'plab yetishmayotgan fazilatlar mavjud bo'lib qabul komissiyasi a'zolari darslar jarayonida ushbu kamchiliklarni bartaraf etish yo'lida talaba shaxsining imkoniyatlarini rivojlanishiga tayanishi kerak.

O'qituvchi uning xuzuriga ilk bora kelgan talabani har taraflama tanib olishi talab etiladi, bunda:

- o'quvchining oilasida xonandalar, sozandalar bormi?
- uni qo'shiqchilikni o'rganishga qanday motivlar sabab bo'lgan?
- u qanday musiqani yaxshi ko'radi va tinglaydi kabi savollarga to'xtalib o'tish

kelgusida talaba bilan bosib o'tilishi ko'zlangan maqsadga erishishni samaradorligini ta'minlaydi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

O'qituvchi o'z vokal darslarida talabaga eng qulay muhitni yaratishga harakat qilishimiz kerak. Agar o'qituvchi darsning dastlabki bosqichlaridanoq talaba ijrosiga nisbatan darhol ovozni shakllantirish texnikasi borasida e'tiroz bildira boshlasa, ijroda unga xos bo'lgan iqtidorning ijobiy fazilatlarini ko'rsata olmaydi. Ko'pchilik ilk darsini nafas olish, halqum ishi yoki tilni qo'yishdan boshlaydi, lekin ishda samaradorlikka erishish uchun materialni borisha

qabul qilib qaytanga ovozni sifatli jaranglashi va shakllanishiga xalaqit berayotgan nuqsonni aniqlashdan boshlash kerak degan fikrni o'rtaga tashlaymiz. Agar talabning diqqati bir vaqtning o'zida ko'plab mulohazalar bilan yuklangan bo'lsa, u birorta ham kamchilikni tuzatmaydi va mohiyatan hech narsani o'rganmaydi.

TADQIQOT NATIJALARI

Ovoz bilan ish boshlashda, talaba ovozining eng jarangdor notalardan oltin nuqtani belgilash hamda diapazonning markaziy qismidan ovoz mashqlari ustida ish boshlash maqsadga muvofiq. Haddan tashqari baland va past notalardan qochish kerak. Ekstremal notalar har doim ma'lum bir keskinlikni talab qiladi, sababi ular talabning ovoz apparati fiziologik imkoniyatlari chegaralariga taalluqlidir. Har qanday baland notalarni kuylash jarayonidagi kuchlanishlar faqat diapazonning asosiy qismi mustahkamlangan va to'g'ri shakllangandan keyingina ruxsat beriladi.

Talaba ovozning tabiiy temбри va asosiy diapazonini aniqlashda eng qulay bo'lgan unli tovush katta rol o'ynaydi. Ko'plab qo'shiqchilar uchun bu odatda yumaloq "a".

Muhim nuqta - bu to'g'ri tanlangan ovoz kuchi bo'lib, uning yordamida ovoz ustida ishlashni boshlash qoniqarli samara beradi. Ilk ovoz ustida ish boshlash jarayonida balan yoki past ohangda kuylash ko'zda tutilgan samara bermaydi, sababi ko'pchilikda baland ovozda qo'shiq aytish vokal apparatining haddan tashqari kuchlanishi bilan bog'liq bo'lib, ovozning eng yaxshi tembr fazilatlarini namoyon qilishiga imkon bermaydi, shuningdek, butun diapazonda ovoz tekisligiga erishishga to'sqinlik qiladi. Ishning dastlabki bosqichlarida past ovozda qo'shiq kuylash esa "tayanchdan tovushni olib tashlash", "nafassiz" qo'shiq aytishga olib keladi. *Pianoda* kuylanadigan jarayonlar aslida qo'shiqchidan *forte* dinamiyasida ijro dan ko'ra ko'proq kuch talab qiladi. Vokal mushaklarining yaxshi ishlashi, ular ostida yetarli havo bosimi rivojlangandagina kutilgan natijani beradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, nafas olish laringeal sfinkterning harakatini faollashtiruvchi vositadir va shuning uchun nafasni etarlicha ushlab turish zarur. Bu fikr borasida rus klassik musiqasi asoschisi, Italyan Belcantosi bilimdoni sanalgan M.I.Glinka quyidagi tavsiyalarni bildirgan: na forte, na piano, balki "erkin" ya'ni ovozga tabiiy ravishda xos bo'lgan tarzda kuylashni boshlash kerak, degan fikrni bildirgan. Mashq kuylash jarayonida talabadan, barcha holatlarda, hujumning aniqligi va intonatsiyaning tozaligi talab qilinishi kerak.

Mashqlarni qo'shiqlar, kuyning bo'laklari, musiqiy fikrlar sifatida berish kerak. Talaba bilan ilk bora qo'shiq kuylashni boshlaganingizda, darhol uning ba'zi tashqi ko'rinishidagi bosh, og'iz, ko'krak qafasi kabi ovoz o'tib boradigan nuqtalarga e'tibor berishingiz kerak. Ko'plab vocal ustozlari qo'shiq aytishda ikkala oyoqqa yaxshi tayanish, umurtqa pog'onasini to'g'rilash va ko'krakni oldinga siljitish kerak deb hisoblashadi. Boshqalar esa, biron bir ma'lum bir holatga o'rnatmasdan, tananing erkin holatini taklif qilishadi.

Qo'shiq kuylashda tana postanovkasi masalasini ikki tomondan ko'rib chiqish kerak - estetik nuqtai nazardan va ovozning shakllanishiga ta'siri nuqtai nazaridan. Sahnada chiroyli turishni biladigan xonanda o'z chiqishlarining muvaffaqiyatini allaqachon ta'minlagan bo'ladi. Tananing tabiiy holati, bo'sh qo'llar, gavdaning tik holati kabi odatlari mashg'ulotning dastlabki bosqichlaridanoq tarbiyalanishi kerak. O'qituvchi talaba sahnada ijro jarayonida turli keraksiz harakatlarni bajarmasligini qat'iy nazorat qilib borishi shart.

Hozirgi davrda badiiy-estetik qatlam, xususan, musiqa, vokal va xor ijodiga katta ahamiyat berilmoqda. Musiqa odamlar bilan munosabatlarda mehr-oqibat, sezgirlik, sezgirlikni

tarbiyalaydi, axloqiy va estetik ideallarni shakllantiradi. Bu maqsadlar bugungi kunda ayniqsa dolzarb bo'lib, shu munosabat bilan musiqa san'ati tarbiyasi bola shaxsining ma'naviy kamolotida muhim o'rin egallaydi. Ammo savollar qolmoqda: musiqa darsini, vokalni san'at darsiga qanday aylantirish kerak? Bu jarayonda musiqaning o'zi, uni o'rgatuvchi rahbar va uni tushunadigan talaba qanday o'rin tutadi? Ko'pincha talabalarning estetik didi musiqiy iste'mol tovarlari ustunligida shakllanadi. Bu holat rahbarlarni juda xavotirga solmoqda. Bu tashvish har qanday g'amxo'r odamni harakat qilishga undaydi[1].

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy printsiplari - talabaning individualligini tan olish, uning rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish. Hamkorlik pedagogikasi, ijodiy muhit o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi ishiga quvonch keltiradi, ijodiy kayfiyatni yaratadi, bu nafaqat bolaning musiqiy rivojlanishiga, balki uning shaxsiyatining axloqiy shakllanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim va ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishga da'vo qiladigan turli xil texnologiyalar orasidan quyidagi texnologik modellarni ajratib ko'rsatish tavsiya etiladi:

- o'qituvchi va talabaning o'zaro muloqoti;
- o'quv va o'yin faoliyati;
- muammoli izlash usullari;
- art terapiya.

Maktabdan tashqari ta'lim muassasasida sinflarning tarbiyaviy funksiyasining ortishi munosabati bilan san'atdan dars beruvchi o'qituvchilarning ish amaliyotiga o'quvchiga individual yondashishni ta'minlaydigan texnologiyalarni joriy etish zarurati tug'iladi. San'at bolaning axloqini shakllantirish va uning qobiliyatlarini rivojlantirish vositasi sifatida. Badiiy-estetik ta'limning yetakchi usuli o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi savollariga javob izlashlari va topishlaridagi ijodiy muloqot usulidir. Bolalarni mulohaza yuritishga, ijodiy jarayonni, badiiy hodisalarni xolisona baholashga, ulardagi ijobiy yoki salbiy tomonlarni topishga, ularni axloqiy va estetik pozitsiyalari, o'z ijodlari bilan bog'lashga o'rgatish kerak.

MUHOKAMA

Shunday qilib, vokal va xor jamoalarining zamonaviy kasbi quyidagi talablarga javob berishi kerak:

- talabaga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish;
- ansambl sinflarining ta'limga yo'naltirilganligi;
- "nazoratchi - talaba" tizimida "co" prefiksi bilan munosabatlarni yaratish: empatiya, hamkorlik, sheriklik, birgalikda yaratish;
- qo'shiqchilik madaniyatini tarbiyalash orqali talabaning ijodiy salohiyatini rivojlantirish;
- badiiy-pedagogik dramaturgiya uslubini hisobga olgan holda ansambl tashkil etish;
- vokal va xor amaliyotida san'at, adabiyot, tarixning boshqa turlari bilan integratsiyadan foydalanish;
- o'zbek mintaqasi musiqa madaniyati va an'alarining milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda musiqiy materialni tanlash, folklor kabi muhim tarkibiy qismni kiritish;
- talaba nevrozlariga qarshi kurashda samarali vosita sifatida musiqiy psixoterapiyadan foydalanish.

Talabaning ovozini tarbiyalashda asosiy urg'u eshitish qobiliyatini rivojlantirish bo'lib, uning nazorati ostida barcha ovoz bilan bog'liq fazilatlarining rivojlanishi amalga oshiriladi. Ovozning rivojlanishi ma'lum bir maqsadga muvofiq tanlangan musiqa materialiga bog'liq.

Pedagogik musiqa materialining tabiati o'z-o'zidan tovushning zarur vokal sifatlarini jonlantiradi.

Ovozning sifatlarini tarbiyalashda kerakli tovush yoki mushak texnikasini ko'rsatish va talaba tomonidan nota matnini nusxalash katta rol o'ynaydi. Buning uchun o'qituvchining o'zi ovozni yaxshi bilishi, talaba esa taqlid qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Mushak texnikasini namoyish qilish qo'shiq kuylashda vokal apparati ishini chuqur bilishga asoslangan bo'lishi kerak, chunki u vokal apparatining ma'lum qismlarining haqiqiy holatiga ta'sir qiladi. Barcha hollarda talabaning individualligini hisobga olish kerak va pedagogik usullarning to'g'riligi mezoni uning ovozi bo'lishi kerak. Og'zaki tushuntirishlar ovoz shakllanishi haqida to'g'ri g'oyalarni rivojlantirishning eng kuchli omilidir. O'qituvchi uning talabasi nimaga erishmoqchi ekanligini ko'rsatishi va aytib bera olishi, ko'p sonli mushak texnikasini egallashi va Darslar uchun mos musiqiy materialni bilish va tanlay olish kerak.

Mashqlar musiqa materialining muhim turi hisoblanadi. Ular individual ravishda tanlanishi va aniq pedagogik yo'nalishga ega bo'lishi kerak, talaba har bir mashqning maqsadini va unga erishishga bo'lgan urinishlari natijasida bilishi kerak. Vokalizlar mashqlardan musiqiy asarlarni o'zlashtirish darajasiga o'tish uchun foydali va samarali musiqiy materialdir. Badiiy-pedagogik material o'qituvchi tomonidan diqqat bilan tanlanishi kerak. Materialni musiqiy, vokal, texnik va ijro qiyinchiliklari nuqtai nazaridan tahlil qilish qobiliyati o'qituvchining zaruriy sifatidir. Keng qamrovli pedagogik musiqiy materialga ega bo'lish va uni qo'llay bilish pedagogik faoliyat muvaffaqiyatining shartlaridan biridir. Asarning sifatli ijro etilishi uchun uni o'rganish va kuylash texnikasini yaxshi o'zlashtirilishidir. Talaba keng va rang-barang repertuarni o'zlashtirishi kerak.

XULOSA

Vokal darslarining samaradorligi birinchi navbatda o'qituvchi shaxsining xususiyatlariga, uning kasbiy bilimiga, pedagogik mahoratiga bog'liq. Talabaning musiqaga hissiy, badiiy va ongli munosabatining birligi, ularning psixikasi, motorli ko'nikmalari va fiziologiyasiga kompleks ta'siri muhim ahamiyatga ega. Vokal va xor jamoalari rahbarlari o'z faoliyatida innovatsion uslub va uslublarga jiddiy e'tibor qaratishlari zarur. Eng muhimi shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, hamkorlik pedagogikasi, integratsiya jarayonlari, har bir talabaning his-tuyg'ulari hamda emotsiyalariga ahamiyat beriladi.

REFERENCES

1. <https://infourok.ru/sovremennie-trebovaniya-v-vokalnom-vospitanii-uchaschihsya-3283801.html>
2. Атабоева Шохида Жураевна, & Фофурова Мухайёхон Юрсинбоевна (2022). 5-7 СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ЭСТЕТИК ДУНЁҚАРАШИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МАКТАБ РЕПЕРТУАРИНИНГ ЎРНИ. *Science and innovation*, 1 (B3), 114-118. doi: 10.5281/zenodo.6659989
3. Хомаковская Н. В. (2017). Современные методы развития вокальных способностей. *Санкт-Петербургский образовательный вестник*, (1 (5)), 99-118.
4. Nasritdinova, M., Nigora, M., & Murodova, D. (2022, February). UZBEK FOLK ART AND ITS PLACE IN PUBLIC LIFE. In *Archive of Conferences* (pp. 44-48).

5. Nasretdinova, M., Toshaliyev, D., & Murodova, D. R. Q. (2022). AN'ANAVIY IJROCHILIK SAN'ATINING HOZIRGI DAVR MUAMMOLARI. *Scientific progress*, 3(2), 846-850.
6. Nurmuhhammadovich, R. O., & Nurullaevna, N. M. (2021). Social And Spiritual Importance of Lessons of Musical Culture. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(2), 50-52.
7. Nasritdinova, M., & Khokimova, K. (2021, October). LANGUAGE IS THE MIRROR OF THE NATION. In *Archive of Conferences* (pp. 92-94).
8. Nurullayevna, N. M., & Muhlisa, T. (2021, December). SOME PROBLEMS AND SHORTCOMINGS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM. In *Archive of Conferences* (pp. 61-62).
9. Nasretdinova, M., Isakov, U. B., & Orziboyev, R. (2022). XALQ IJODIYOTINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI. *Scientific progress*, 3(2), 851-856.
10. Nasritdinova, M. (2021). PEDAGOGICAL COMPONENTS AND STAGES OF HEALTH OF DEVELOP CHILDREN THROUGH MUSIC EDUCATION. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(05), 251-258.
11. Мадина Насритдинова (2022). МУСИҚА ТАЪЛИМИ ОРҚАЛИ РИВОЖЛАНИШИДА СОҒЛОМ БОЛАЛАРДАН ОРТДА ҚОЛГАН БОЛАЛАРНИ СОҒЛОМЛАШТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШГА ДОИР ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИ НАТИЖАЛАРИ. *Science and innovation*, 1 (1), 538-549.
12. Jo'Rayev Xamidjon, & Madina Nasritdinova (2022). DOIRA CHOLG'USIDA IJRO MAHORATINI YUKSALTIRISH (BOLALAR MUSIQA VA SAN'AT MAKTABLARI MISOLIDA). *Science and innovation*, 1 (C2), 26-28. doi: 10.5281/zenodo.663646
13. Abdukhalilov Jamshid Khurramovich. (2022). DEVELOPMENT OF UZBEK POP ART DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE . *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(5), 194–195. Retrieved from <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/1829>
14. Khurramovich, A.J. (2021). Methodology of teaching “vocal” subjects. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*.
15. Mansurbekova, F.G. (2020). ISSUES OF OBJECTIVE THINKING AND SCIENTIFIC CREATIVITY IN THE PREPARATION OF CREATIVE INDIVIDUALS. *European Journal of Anaesthesiology*, 144-147.
16. Мансурбекова Феруза Гайратовна (2020). ВОПРОСЫ ОБЪЕКТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ И НАУЧНОГО ТВОРЧЕСТВО В ПОДГОТОВКЕ ТВОРЧЕСКИХ ЛИЧНОСТЕЙ. *European Journal of Arts*, (1), 144-147.
17. Abdulhay Karimov Tursinovich, & Alijon Ergashev Abdullayevich. (2022). MILLIY-AN'ANAVIY MUSIQIY CHOLG'U SOZLARINING TASNIFI. *Archive of Conferences*, 245-248. Retrieved from <https://conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/2096>
18. SultonaliMannopov, AbdulhayKarimov, AbdusalomSoliev, UlugbekIsakov, TokhirShokirov, RustamOrziboev. (2021). Development of Uzbek National Singing Art during Independence. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 6845 –. Retrieved from <https://www.annalsofrscb.ro/index.php/journal/article/view/3280>

19. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
20. Professor Sultanali Mannopov, Abdulkhay Karimov, Shohida Ataboeva, Alijon Ergashev, & Shokhista Usmanova. (2021). Development Of Symphonic Music in Uzbekistan. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(2), 53–56. Retrieved from <https://zienjournals.com/index.php/jpip/article/view/259>
21. Маннопов, С. (2018). Навобахш оҳанглар. Т.: IJOD-PRESS нашриёти.С.
22. Маннопов, С. У. Л. Т. О. Н. А. Л. И. (2004). Ўзбек халқ мусиқа маданияти. *Янги аср авлоди*.
23. Нажметдинова Мавлуда Мамасодиқовна (2022). ОММАВИЙ-МАДАНИЙ ТАДБИРЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. *Science and innovation*, 1 (1), 892-903. doi: 10.5281/zenodo.653977
24. Rahmonov, U., Ergashev, A., Nazhmetdinova, M., & Usmonova, S. (2021, November). IN THE FORMATION OF THE SOCIO-SPIRITUAL THINKING OF YOUNG PEOPLE IN THE MUSICAL ART OF THE GREAT SCHOLARS OF THE EASTERN RENAISSANCE POSITION HELD. In *Archive of Conferences* (pp. 36-39).